

Відгук

**офіційного опонента доктора філологічних наук Хархун В. П.
на дисертацію Олени Ігорівни Галети "Антологія як спосіб
репрезентації української літератури кінця ХІХ – початку ХХІ
століття" зі спеціальностей 10.01.06 – теорія літератури, 10.01.01 –
українська література**

В історії українського літературознавства кінець ХХ століття позначений карколомними змінами. Після 1991 р. наука втратила відпрацьовану роками радянську ідеологічну базу й постала перед необхідністю шукати нові методологічні орієнтири. Перші спроби такого пошуку пов'язані з динамічною абсорбцією тих методологічних пропозицій, які теоретично обґрунтовувалися й апробувалися в західній гуманітаристиці протягом ХХ століття і які майже сімдесят років були недоступні для українського літературознавства. Засвоївши здобутки західної науки, синхронізувавшись із її розвитком, українське літературознавство, однак, знову опинилося в ситуації методологічної кризи, яку переживала сама західна гуманітаристика.

Сьогодні доводиться констатувати, що за останні 25 років теорія літератури в Україні і як царина академічної науки, і як навчальна дисципліна не може похвалитися значними досягненнями. Декларований міждисциплінарний підхід блокується інституційними вимогами й шифрами, досі не з'явився підручник із теорії літератури, який би відповідав новим вимогам і реагував на сучасні виклики, в академічних часописах зрідка відбуваються дискусії на теоретичну тематику. Функцію інтелектуальної ревізії та "прориву" наразі виконують поодинокі дослідження, покликані стимулювати науковий пошук і провокувати появу нових гіпотез та методологічних пропозицій у царині теорії літератури. Серед них осібно місце займає дисертація Олени Ігорівни Галети – дослідження масштабне й монументальне, яке ставить основоположні для дисципліни питання,

пропонує на них відповіді, і (що дуже важливо) запрошує до дуже серйозної дискусії.

Дисертантка власне й починає своє дослідження з реконструювання історіографічної парадигматики: вона осмислює основні віхи в розвитку теорії літератури та з'ясовує причини її сьогочасної кризи. З усіх варіантів виходу з цієї кризи Олена Галета обирає концепцію Вольфганга Ізера, котра обґрунтовує антропологію літератури як нову методологічну пропозицію, що стимулювала "антропологічний поворот" у сучасній гуманітаристиці. Дослідниця скрупульозно вивчила суть концепції Ізера, специфіку масштабної дискусії, яка розгорнулася навколо неї, та виявила її "слабкі місця".

Концептуалізація літературної антропології, з одного боку, націлює нас на подолання як загальногуманітарної, так і вужче – кризи теорії літератури. З іншого, провокує низку проблем, серед яких – розсіювання фокусу основного об'єкта, що "розповзається" по двох полюсах – суто антропологічного і суто літературознавчого. Висловлюючи це міркування, усвідомлюю, що воно повинно адресуватися не стільки дисертантці, скільки тим авторитетним адептам літературної антропології, які формулюють її засади.

Розглядаючи літературну антропологію, Олена Галета констатує те, що її не можна співвіднести з літературознавчою методологією, позаяк вона не пропонує методологічного інструментарію. Дослідниця тлумачить літературну антропологію як "пропозицію", спробу знайти нові перспективні шляхи осмислення літератури. Теоретичні рефлексії Ізера та його послідовників заклали основу концептології дослідження, визначену як антропос-топос-тропос. Вона системно й виважено обґрунтована, однак дослідниця не репрезентує її як теоретичну модель дослідження. Олена Галета переймає головний заклик Ізера відмовитися від теорії, яка виробляє

моделі та нав'язує їх літературному текстові. Дослідниця натомість орієнтується на Case Studies, тобто залишає за текстом право визначати логіку його дослідження. На моє переконання, такий концептуальний поворот визначив успішність і результативність дисертації та найпереконливіше мотивував вибір літературної антропології за основний орієнтир у теоретичному обґрунтуванні дослідження.

Послуговуючись методологічною пропозицією Ізера, дисертантка аналізує досі обійдений дослідницькою увагою об'єкт – літературні антології. Його маргінальний статус дозволяє дослідниці визначити тип своєї наукової розвідки як екс-центричний, тобто такий, що актуалізує раніше мало затребувані літературні явища, з перспективи яких по-новому прочитується література та передбачаються нові евристичні відкриття. Логіка міркувань дослідниці зрозуміла, однак викликає дискусійні міркування. По-перше, відсутність наукового інтересу до антологій зовсім не означає, що вони займають маргінальну позицію в літературному процесі. Якраз навпаки, і це переконливо доводять значні наукові відкриття, зроблені в дисертації, у якій уся історія української літератури реконструюється в процесі аналізу антологій. По-друге, методологічний підхід, який дисертантка визначає як базовий для своєї розвідки, передбачає осмислення основоположних питань, таких як ідея літератури. Видається, що літературознавство, утомившись від "пост" і "де" методологій, відмовляється від методологічної тотальності й повертається до вирішення ключових питань, пов'язаних із функціонуванням літератури. У цьому смислі воно центричне як ніколи.

Актуалізуючи антології як основний об'єкт свого дослідження, Олена Галета вводить його в три ключові теоретичні контексти: колекція та колекціонер, історія та пам'ять, метажанр. Не піддаючи сумніву правомірність і необхідність концептуалізації цих контекстів, зауважу, що кожен із них має програмний характер, тобто може слугувати мотивувальним чинником для композиції дослідження, а отже, передбачає можливість трьох

самодостатніх досліджень. Звідси проблема співвідношення теоретичної пропозиції та можливості її апробування в аналізі історико-літературного матеріалу. До прикладу два спостереження.

У теоретичній частині ґрунтовно випрацювана парадигма концептів "колекція" та "колекціонер", виявлена специфіка колекціонера серед культурних постатей модернізму. В історико-літературній частині дослідження увага до колекціонера в антологійних проектах проглядається в кількох випадках: аналізі "Акордів" І. Франка, "Розстріляного Відродження" Ю. Лавріненка, "Координат" Б. Бойчука та Б. Рубчака. Постає питання про Василя Ґабора як упорядника серії "Приватна колекція". У дослідженні фахово проаналізовані його антології "Дванадцятка" та "Незнайома", однак феномен колекціонера, який у випадку Ґабора проситься до аналізу, залишився обабіч дослідницької уваги. А саме він, видається, позначає різницю між літературним колекціонуванням як проектом, пов'язаним із вибудовуванням національної ідентичності в модерну епоху, та спробою окреслити приватний простір, посилаючись на власний досвід і літературний смак у постмодерну добу.

Уважаю переконливо аргументованим припущення, що літературне історіописання можна співвіднести з історією, тоді як антології виступають формою культурної пам'яті, яка прагне встановити актуальне минуле. Ця гіпотеза знаходить своє наповніше оприявлення в аналізі антології І. Франка, тоді як за потенцією могла б претендувати на магістральну вісь дослідження. Скажімо, було б цікаво прослідкувати, як літературне історіописання та антології, що з'явилися в певну добу, впливають на формування канону, наскільки вони співмірні чи різнорідні за своїми пропозиціями, чи вони впливають один на одного, чи вступають у емпліцитні чи експліцитні дискусії, чи правомірно вважати історика літератури "колекціонером", якщо таким ми називаємо упорядника антології, чи поєднувані функціональні ролі історика літератури та упорядника антологій.

Зрештою, вартувало б осмислити антологічні джерела формування канону української літератури за авторства С. Єфремова: чи такі взагалі були? як цей канон уплинув на антологічний жанр та на його внутрішнє наповнення?

Відповідати чи залишати без уваги ці запитання – звичайно, рішення дослідника, який керується вибраною логікою в композиціонуванні наукової розвідки. Зрештою, сама авторка дослідження щиро й самокритично визнає масштабність теоретичних пропозицій та неможливість їх повноцінного застосування в межах одного дослідження (с. 522-523). Отож питання теорії та її практичного застосування залишається відкритим.

Історико-літературна частина дослідження зосереджена на аналізі антологій як способу репрезентації української літератури, у результаті якого постає авторська версія національної літератури. Для виконання поставленого завдання дисертантка залучає більше 300 антологій, 30 з яких вивчає докладно. Власне, вони і формують "корпус" моделі української літератури, запропонований авторкою. Новаторство та оригінальність підходу, застосованого у дослідженні, виявляється насамперед у виборі, який здійснює авторка і який викликає запитання. У фокус наукової розвідки мотивовано потрапили тексти "Акордів" І. Франка, "Розстріляного Відродження" Ю. Лавріненка, "Координат" Б. Бойчука та Б. Рубчака, антологічний проект соцреалізму та видання Василя Габора. Упадає в око той факт, що суттєва частина дослідження присвячена галицькому досвіду антологізації, що виявляє, oprіч суто наукової мотивації, чуття цілком зрозумілого локального патріотизму, потребу якнайповнішого оприсутнення літератури свого краю у створюваній концепції української літератури. Так, скажімо, серед антологій, присвячених місту, дослідниця обирає саме Львів та досліджує антологію В. Габора "Дванадцятка". У цьому розділі зроблено важливий висновок про те, що антології, які намагалися представити літературу за принципом єдності місця, віднайшли її в різних мовах та культурних традиціях. Розділ про нездійснений задум Голлендера –

Антонича і перекладацьку традицію виявляє специфіку репрезентації національної літератури іноземними мовами. Якщо два згадані розділи міцно вплетені в сюжет дослідження, присвячений специфіці репрезентації української літератури, то розділ "Уявна Галичина", хоч і є однією з найсильніших в інтелектуальному плані частин дослідження, важче пов'язується з основним сюжетом, бо націлений на дослідження літературної реконструкції Галичини, посталої в кількох культурних контекстах.

Найбільш цілісними і концептуальними з точки зору постановки проблеми та її вирішення виглядають розділи, присвячені діаспорній літературі. Використовуючи здобутки Exile Studies, Олена Галета уважно аналізує антологізаційний досвід, який вивляє формування відповідних культурних ситуацій, читацьких спільнот та ідентичностей. Вона стверджує, що спочатку українські емігранти утверджували літературну традицію, що відновлювала зв'язок із більшою національною спільнотою. Зміни в жанрі антології відбуваються тоді, коли еміграція перетворюється на діаспору й намагається вирізнитися в загальному літературному процесі. Зрештою, у ситуації зникнення кордонів літературний смак стає самоцінністю й основним мотиватором для укладачів антології (с. 292).

Смакові уподобання авторки дослідження найбільше виявляються в доборі сучасних антологій. Олена Галета шукає найбільш репрезентативні приклади, які дозволяють простежити розвиток жанру. Вона констатує, що "сучасні антології [...] часто стають вибіркою не кращого, а іншого" (с. 433), орієнтуючись на запити масової культури, за умови поступового відтіснення літератури іншими засобами медіювання. Окрім репрезентативності, дослідниця керується принципом пошуку інтелектуального сюжету, у якому відбивається й історія доби, і специфіка літератури, що її відображає. Так з'являються сюжети про футбол, сон, постколоніальну перспективу та соціальну проблематику. Концепти, вибрані для теоретичної рамки, у переважній більшості випадків, удаю прочитуються на історико-

літературному матеріалі. Але зрідка, як, наприклад, у розділі про жіночу літературу, поняття "тіло" не покриває досліджуваний матеріал, виявляє його неприданість для аналізу частини текстів жіночої літератури (с. 395-428). Символічно, що дослідження завершує розділ про антологічну репрезентацію Майдану, яка оприявнює нове співвідношення між реальністю та способами її омовлення.

Стрімке "нанизування" мікросюжетів складає надзвичайно інтригуючу розповідь, вибіркочу, фрагментарну, але самоцінну. Це розповідь із відкритим фіналом, де можна ставити кому й продовжувати "нанизування" сюжетів. На перший погляд, така відкритість може виглядати, як слабкість концептуального підходу, але з іншого, зважаючи на вибрану методологічну перспективу, – якраз його (тобто підходу) повнокровне оприявлення, мотивоване логікою Case Studies. Відчуття "відкритості", котре формує як композиційна специфіка, так і стилістика наукового мовлення, активно запрошує до співучасті, діалогізування, полеміки, інтелектуальної провокації, експериментування – усього того, що досі часто бракувало "закритим" теоретичним моделям, які "ув'язнювали" теоретичне мислення.

Підсумовуючи зауважу, що дисертація Олени Ігорівни Галети – цілісне оригінальне дослідження, у якому запропонована авторська модель української літератури, реконструйована у процесі аналізу антологій, котрі вперше актуалізовані як об'єкт наукового пошуку. У моделі історії української літератури, яку репрезентує Олена Галета, значно змінені усталені ще за радянської доби й досі рідко переоцінювані пропорції: фокусування на Галичині зміщує домінування літератури Наддніпрянської України, актуалізація літератури діаспори – центротворчий статус материкової літератури. У результаті створюється уявлення про українську літературу не як двоколіїність, а радше багатоголосся з різною силовою амплітудою, що визначалася як соціополітичними, так і власне літературними чинниками.

Реалізуючи поставлену мету, дисертантка продемонструвала блискучу ерудицію. Як теоретичний корпус дослідження, так і його історико-літературна частина вражають своєю масштабністю й глибиною наукового пошуку. Володіючи кількома іноземними мовами, дисертантка ввела в український науковий контекст найвизначніші здобутки новочасної західної гуманітаристики, ставлячи їх у відповідний контекст і даючи їм належну оцінку. Осмислюючи антологію як спосіб репрезентації літератури, вона актуалізувала ключові для сучасної гуманітаристики проблемні точки, здійснюючи міждисциплінарний підхід: колекція й функція колекціонера, історія та пам'ять, історія літератури та формування канону національної літератури. Окрім того, обґрунтовуючи мікрооб'єкти дослідження, Олена Галета залучила величезний категоріальний апарат, який охоплює всі ділянки гуманітаристики, виявляючи компетентність дисертантки в різних галузях гуманітарних наук (див. с. 3 в авторефераті).

Дисертантка проаналізувала величезний фактажний матеріал, а це більше 300 антологій, як українських, так і перекладних. Наукова розвідка Олени Галети демонструє обізнаність авторки з досліджуваним матеріалом, її вміння глибоко й скрупульозно аналізувати проблемно-тематичний та образний рівень творів, її вроджене філологічне чуття природи слова й специфіки слововияву. Уважаю за необхідне відзначити спосіб подачі матеріалу – інтелектуалізований, провокативний, з виразно-авторською, з походження деконструктивістською стилістикою гри слів та їх граматичного "розривання".

Оцінюючи значення дисертаційного дослідження, з певністю констатую, що воно робить великий внесок у розвиток українського літературознавства, відкриваючи новітні методологічні підходи й перспективи в оцінці художніх явищ, проблематизуючи питання історії української літератури та її канону, спонукаючи до осмислення новочасного статусу "ідеї літератури" та реконструювання функціональних ролей "автора", "тексту" та "читача".

У цілому дисертація є вичерпним дослідженням поставленої проблеми. Автореферат і друковані праці О. І. Галети вповні відображають зміст дисертації, засвідчують, що вона є самостійним та завершеним дослідженням. Дисертантка здійснила її ґрунтовне апробування як в Україні, так і за кордоном, будучи на наукових стажуваннях, беручи участь у конференціях, круглих столах, даючи гостьові лекції. Дисертація "Антологія як спосіб репрезентації української літератури кінця XIX – початку XXI століття" О. І. Галети відповідає вимогам ДАК і "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника", затвердженого постановою № 567 Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 зокрема, вимогам пункту щодо дисертацій, які подаються на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальностями 10.01.06 – теорія літератури, 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри

української літератури

Ніжинського державного

університету імені

Миколи Гоголя

В. П. Хархун

14.09.2015 р.

Генерал В. П. Хархун
засвідчує:
Завідувач кафедри І. М. Равнош